

A. Burak Büyükcivelek, Dr.¹
TEPAV Mekansal Araştırmalar Merkezi Direktörü

DİRENÇLİLİK, 9. KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ VE DÜŞÜNCELER

İklim değişikliği, küresel ölçekte ülkelerin ve toplumların süregiden uygulamalarını sorgulanmasına neden oluyor. Zira bu uygulamalar nedeniyle uç iklim olayları yaşıyor, afetlerle, kuraklık ve kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya kalıyoruz. Belki sayısı hızla artan savaşımlara yine iklim değişikliği nedeniyle oluşan baskılar nedeniyle maruz kalıyoruz. Yeniden ele alınması gereken bir düzen, yeni yaklaşımları zorunlu kılıyor yeni kavramlar üretmemize neden oluyor. Dirençlilik (resilience) de böyle bir kavram. Sözcüğü kapsamlı biçimde ilk ele alan bir Alman sosyolog Ulrich Beck. Beck, Risk Toplumu: Başka bir modernliğe doğru² eserinde benim de sıklıkla vurgulamaya çalıştığım paradigma değişiminin gerekliliğini savunuyor.

Küresel durum bu ve benzeri kavramlarla daha çok karşılaşacağımıza ve bu kavramların gündelik yaşamımızı her zamankinden çok daha fazla etkileyeceğine işaret etmekte. Dirençlilik kavramını benimseyen ve politikalarında gözetken kurumlardan biri olan Birleşmiş Milletler dirençliliği “tehlikelere maruz kalmış bir sistemin, topluluğun veya toplumun, kendi temel yapılarını ve işlevlerini koruma ve onarma dahil, bir tehlikenin etkileri karşısında zamanında ve etkin bir şekilde direnme, soğurma, uyum geliştirme ve iyileşme becerisi” şeklinde tanımlamakta ve Beck’in geliştirdiği yaklaşımı özetlemektedir.

Bu yaklaşım içinde kentler ve kentleri oluşturan toplumlar önemli bir konumda bulunuyor ve değişim politikalarının bu iki alanı etkilemesi bekleniyor. Aslında kentler ve toplum iç içe olan, birbirini tanımlayan, üreten yapılar. Toplumsal yapı, kentleri belirlerken kentsel yapı da toplumsal yapıya etki etmekte, onu dönüştürmekte. Edward Soja buna sosyo-mekansal diyalektik

¹<https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1480>

² Beck, U. [1992] (2019) Risk Toplumu: Başka Bir Moderniteye Doğru. İthaki Yayınevi, İstanbul.

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazar(lar)ına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

diyor³. Dolayısıyla afetler gibi beklenmedik olaylar karşısında dirençsiz olduğunu gördüğümüz kentlerimiz aslında toplumsal dirençsizliğimize işaret ediyor.

Geçtiğimiz ayın sonunda, 20-22 Kasım tarihleri arasında Kent Araştırmaları Kongresinin 9'uncusu TEPAV'ın ev sahipliğinde gerçekleşti. Konu dirençlilik teması altında dirençli kentler ve dirençli toplum olarak belirlenmişti. 200'den fazla araştırmacının katkı koyduğu ve 141 sunumun gerçekleştiği kongrede kent-toplum ilişkisi dirençlilik çerçevesinden ele alındı. Etkinliğin, bu üçlü etkileşimden doğan konu çeşitliliğini tartışmalarla zenginleştirme konusunda çokça başarılı olduğunu ve katılımcılara son derece yararlı olacak bir deneyim yaşattığını söylemek yerinde olacaktır.

Konferansın temasının belirlenmesinde de önemli bir etkisi olduğunu düşündüğüm Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 Depremlerinin ve depremlerin etkisinin en çok hissedildiği Kahramanmaraş, Adıyaman ve Hatay illerinin kongreye konu olması şaşırtıcı değildi. Ancak afetlerin çeşitliliği ve pek çok yerde görülme olasılığının artması kongrenin mekansal kapsamının başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere diğer büyük kentlere ve risk bölgelerine yayılmasına neden olduğu da açık bir biçimde görüldü.

Konu çeşitliliği açısından ise katılımcılara çok daha büyük bir zenginlik sunuldu. Her ne kadar konferans kentlere odaklanmış olsa da kent-kır ilişkileri, merkez-yerel ikilemi ve buna bağlı yönetsel sorunlar ile yereli anlamının gerekliliği konuları önemli bir tartışma alanı oldu. Ekonomik dirençlilik konusunda da oldukça zengin tartışmalar gerçekleşti. Sektörel dirençlilikler, enerji bağımlılığı, enerji verimliliği, su yönetimi, katı atık yönetimi, yeşil altyapılar, yeşil ekonomi, karbon ticareti ve gıda sistemlerinin dönüşümü konularına odaklanıldı. Azaltım stratejileri, dayanışma ekonomileri ve küçülme (degrowth) gibi yeni yaklaşımlar da toplumsal-ekonomik bağlamda ele alındı.

Dirençliliğin toplumsal boyutuna yapılan vurgu ise diğer boyutlardan çok daha fazla öne çıktı. Toplumun farklı kesimlerinin, farklı meslek gruplarının dirençlilik algıları ve deneyimleri, katılımcılık, ortak tasarım ve uygulama girişimleri, çocuk odaklı yaklaşımlar, kırılgan gruplar, toplum temelli yaklaşımlar, taktiksel müdahaleler bu bağlamda tartışıldı. Toplumsal bağlam içine kurumsal yapı çözümlemelerinde de bulunuldu. Uluslararası kuruluşların (Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler), merkezi ve yerel yönetimlerin (AFAD, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, TOKİ, büyükşehir ve ilçe belediyeleri), STK'ların ve özel girişimlerin dirençlilikteki rolü ile kurumların afetle mücadele kapasiteleri tartışıldı.

Afet sonrası geçici barınma alanlarının tasarımı, yer seçim ölçütleri, bu alanlardaki yaşam ve yaşama ilişkin sorunlar yine toplumsal bağlamda ele alındı. İlişkili biçimde eko feminizm, kadın sağlığı, toplumsal şiddet, kadın kolektifleri, bakım etkinlikleri, kadın deneyimi ve daha genel anlamda afet sonrası politikalara ilişkin tepkiler ve toplumsal muhalefet, çevresel adalet ve iklim adaleti gibi konular da gündeme geldi. Çıkış noktası afet riski olan kentsel dönüşüm süreçlerine ilişkin süregiden uygulamaların, kentsel dönüşüm projelerinin, TOKİ yapılaşmasının ve gecekonduların dirençlilik bağlamından incelenmesi de zengin bir tartışma alanı yarattı.

³ Soja, E. W. (1980). The Socio-Spatial Dialectic. Annals of the Association of American Geographers, 70(2), 207-225.

Dirençlilik konusu ulaşım ekseninde de tartışıldı. Afetlere yönelik acil ulaşım rotaları, hassas grupların ulaşımı, kırılgan grupların kentsel ve kamusal hizmetlere erişimi ele alındı. Ulaşım ve toplumsal boyutun kesişiminde yer alabilecek afet sonrası olası insan hareketliliği, afet göçmenleri ve yerinden edilmişlik konuları da bu kapsamda değerlendirildi. Yaşadığımız depremlerin kültürel miras üzerindeki etkisi, konunun ayrı bir başlık altında değerlendirilmesini gerekli kılmış. Krizler çağında kültürel mirasın korunması, toplumsal bellek, taşkın riskinin kültürel mirasa etkisi, kültürel miras alanlarında ısı adası etkisi bu bağlamda tartışılan konular oldu.

Teknolojinin sağladığı olanaklar ve dirençliliğe olan katkısı da ayrı bir oturumun konusu oldu. Dijital teknolojiler, afet yönetiminde bilgi teknolojilerinin kullanımı, gönüllü veri üretimi ve hizmet sunumunda oyunlaşma konuları ele alındı.

Özetle konferans oldukça verimli bir etkinlikti ve başarıyla gerçekleşti. Bu başarının arkasında yerel yönetimlerin, özellikle de afete maruz kalmış yerlerden gelen yerel yönetim temsilcilerinin konferansa katılımının ve yaptıkları katkının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bir yetkilinin tartışmalar sırasında yaptığı yorumu ve sonrasındaki sorusunu çok değerli buldum. Yetkili özetle şöyle demişti: “Yine harika araştırmalar yapılıyor ve biz yine bunları tartışıyoruz konuşuyoruz ama yine afetler olacak ve yine benzer sıkıntıları yaşayacağız. Nereye gidiyor bu çalışmalar, tartışmalar?”. Yerelden gelen, acıları yaşamış ve geleceğe yönelik sorumluluk hisseden birinden ne kadar değerli bir çıkış! Gerçekten nereye gidiyor bu kadar çalışma ve emek? Bir yerlerde bir (ya da daha çok) sorun olduğu kesin.

Kuram ile kılğı, üretilen bilgi ile uygulama arasındaki kopuşun farklı nedenleri var ve bu yazı kapsamında buna değinmek istemiyorum. Akademisyenleri, araştırmacıları doğrudan ilgilendiren bir noktaya ise değinmeden geçemeyeceğim. Genel bir eğilim olarak üretilen bilgileri yan yana koyma eğiliminde oluyoruz. Üst üste koyup derinleşme olanağından yararlanmak yerine yüzeysel genişleyen bilginin marjinal faydasından mutlu oluyoruz. Belki sürekli yeni alan keşfetmeye yönelik zafiyetimiz belki de akademinin bu yöndeki beklentileri, cesaretlendirmeleri buna neden oluyor.

Konferans ve tartışmalar bana, ev sahipliği yapan TEPAV bünyesinde ilki Nisan ikincisi Temmuz 2023’de gerçekleşen iki araştırmayı hatırlattı⁴. Çalışmalar depremin hemen sonrasında ekonomik ve toplumsal resmin çıkarılması, sorunların belirlenmesi ve çözülmesi konularına odaklanmasına rağmen gelecekte daha dirençli ekonomik ve toplumsal yapıların oluşturulması için yapılması gerekenleri yansıtmaları açısından da son derece değerli geldi. Elde edilen bulguların dirençlilik konusu bağlamında yeniden değerlendirilmesinin çok yararlı olacağını düşündüğüm için tartışmaları özetle hatırlatmak istedim.

- Tarım sektöründe yer alan işletmeler yüzde 75’in üzerinde bir kapasite ile faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Ticaret ve hizmet sektörlerinde bu oranlar 1/3 – 1/4 aralığına gerilemektedir. En düşük kapasite oranları Adıyaman ve Hatay’daki işletmeler tarafından bildirilmiştir. Tarım sektöründe 1-1,5 ay içinde faaliyete başlama

⁴ TEPAV (2023a). Saha Çalışmaları Raporu -1: Hasar Yönetimi ve Öncelikli Destek Alanlarının Belirlenmesi Projesi, Nisan 2023. <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10568>

TEPAV (2023b). TEPAV Saha Araştırması ve Bulguları: Deprem Bölgesinde Sürdürülebilir İş Gücü İstihdamı: İhtiyaçlar ve Fırsatlar, Temmuz 2023.

https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2023/deprem_bolgesinde_surdurulebilir_is_gucu_is_tihdami_ ihtiyaclar_ve_firsatlar.pdf

öngörülürken bu süreler imalat ve hizmette 3-4 ayı bulmakta, ticaret ve inşaat da 6 ayı aşmaktadır.

- Bölgede halkın vefat etmesi, diğer illere göç etmesi veya düşük motivasyonlu olmaları nedeniyle yüzde 50'nin üzerinde iş gücü kaybı yaşanmış ve kapasite düşüşleri derinleşmiştir. En fazla iş gücü kaybı Hatay'dadır ve yüzde 70'e yakındır.
- Enkazın kaldırılmasında yaşanan gecikme ve işletme sahipleri tarafından müdahale edilememesi sektördeki en büyük sorun olarak gösterilmektedir. Makinalar, ağır demir olmaları nedeniyle hasarına bakılmaksızın hurda olarak değerlendirilmektedir. Onarım ihtimalinin yüksek olduğu iş makinalarının enkazla birlikte yok olması zaman ve maddi kayba yol açacaktır.
- Bölgedeki en büyük ve öncelikli sorun barınma problemidir ve iş gücü kaybının temel nedenini oluşturmaktadır. Deprem sonrasında bölge halkının büyük bölümü Antalya, Mersin gibi çevre illere, Ege Bölgesi'nde Denizli, Muğla, Aydın'a ya da Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlere göç etmiştir. Hâlihazırda deprem bölgesinde yaşamaya devam eden ailelerin büyük oranda çadırlarda barınıyor olması ve konteynerlerin yaygınlaşmaması, sağlıklı ve güvenli yaşam ortamlarının sağlanamaması nedeniyle bölge dışına göç devam etmekte, geri dönmek isteyen vatandaşlar ise barınma sorunuyla karşılaşacakları için geri dönememektedir.
- Altyapı sorunları devam etmektedir, özellikle tarım ve hayvancılık sektöründeki sıkıntılar kritik düzeye ulaşmıştır.
- Tedarik zinciri kırılmış olup ürün temini zorlaşmıştır. Görüşme yapılan imalatçı ve perakendeci işletmeler başta olmak üzere firmaların büyük çoğunluğu ekseriyetle ürün tedariklerini bölgeden karşılamaktadır ve bu nedenle deprem sonrasında önemli aksaklıklar yaşanmaktadır.
- İskenderun Limanı'nın kapalı kalması ve karayollarının hasarlı olması önemli lojistik engeller oluşturmaktadır. Bölgedeki işletmelerin 2/3'ünün sigortası bulunmamaktadır.
- Kayıtlı mal varlıklarını sigorta yaptırmış firmalardan deprem nedeniyle tazmin işlemlerinin tamamlandığı bilgisi edinilememiştir.
- Firmaların faaliyetlerine geri dönebilmeleri için il ve ilçelerde normal hayatın başlaması gereklidir. Sağlıklı ve güvenli barınma sorunu başta olmak üzere tüm adımlar ivedilikle atılmalıdır.
- İşletmeler, şehirlerini terk etmeyeceklerini, hayatın normale dönmesine yönelik adımların atılması durumunda faaliyetlerine en kısa sürede başlayabileceklerini belirtmektedir. Sağlıklı ve güvenli bir şekilde barınma problemlerinin çözülmesi, göç etmiş bölge halkının geri dönmesi için temel koşulu oluşturmaktadır. Böylelikle, kaybedilen iş gücünün telafi edilmesiyle tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin hepsinde faaliyetler desteklenecek; öğretmen ve öğrencilerin geri dönmesiyle eğitim-öğretim hayatının başlaması gibi normal yaşama dair süreçler, şehirde yerel talebin oluşması ve ticaret döngüsünün ilerlemesini sağlayacaktır. İşletme sahipleri, söz konusu

koşulların oluşması durumunda en kısa sürede faaliyetlerine başlayabileceklerini beyan etmektedirler.

- Bölge ve bölge dışındaki iktisadi faaliyetin tedarikinde yerel üreticiler gözetilmelidir. Gerek bölge için yapılan desteklerin sağlanmasında, gerekse diğer şehirlerdeki iktisadi faaliyetlerde bölgedeki üreticilerden alımların teşvik edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, yerel ürünlerin zincir marketlerde satılması, kamu alımlarının bölgeden (hatta kendi şehriden) olmasının zorunlu hale getirilmesi, yörenin coğrafi işaretli ürünlerine özel ve pazarlamasını güçlendirecek yönetmelik-kanun çıkarılması önerilmektedir. TOBB'un mart ayında başlattığı "Tedarikçim Deprem Bölgesinden" projesi benzeri girişimlerin çeşitlendirilmesi ve ülke genelinde uygulanması önemli görülmektedir.